

KƏMALƏ RUİNTƏN
Bakı Slavyan Universiteti
E-mail: k.ruintan@rambler.ru

TÜRKİYƏ-ERMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN NORMALLAŞDIRILMASI PROSESİNƏ İRANIN MÜNASİBƏTİ

Açar sözlər: Türkiyə, İran, Ermənistan

Ключевые слова: Турция, Иран, Армения

Keywords: Turkey, Iran, Armenia

Giriş. Türkiyəyə qarşı Ermənistanın ərazi və birinci dünya müharibəsi illərində Osmanlı türkləri tərəfindən törədilmiş qondarma soyqırım iddiaları ilə bağlı iki ölkə arasında narazılıqların mövcud olmasına baxmayaraq, Türkiyə 1991-ci ilin dekabr ayında Ermənistanın müstəqilliyini tanıdı. Ermənistanın müstəqilliyinin ilk illərində (1991-1993-cü illərdə) Türkiyə ilə arasında sərhədlərin açıq olduğu vaxt müəyyən tədbirlər görüldüə də iki ölkə arasında mövcud narazılıqlar səbəbindən heç bir diplomatik əlaqələr qurulmadı. Ermənistanın Azərbaycana qarşı yürütdüyü işğalçılıq siyasəti isə iki ölkə arasında münasibətlərin daha da kəskin xarakter almasına gətirib çıxartdı. Məhz Ermənistanın ərazi iddiaları irəli sürərək Azərbaycana təcavüzü və Dağlıq Qarabağı, eyni zamanda onun ətrafında yerləşən Azərbaycanın digər torpaqlarını işğal etməsi nəticəsində 1993-cü ildə Türkiyə sərhədlərini Ermənistanın üzünə bağladı [1, s.51].

Bunun əksinə olaraq, İran İslam Respublikası öz sərhədlərini və bütün yollarını Ermənistanı təchiz etmək üçün açdı. İran KİV-ləri Azərbaycanın İrandan da sərhədlərin bağlanmasını gözlədiyini, lakin Ermənistan ilə əlaqələrin İran üçün strateji və təyinedici əhəmiyyətə malik olduğu üçün İranın ona qulaq asmayaraq qonşu ölkə ilə münasibətlərini qoruduğunu bildirirlər [2]. Bununla yanaşı, İranda belə bir fikir mövcuddur ki: “Türkiyə Azərbaycanı himayə etmək pərdəsi arxasında Ermənistanın çoxdankı ərazi iddialarını və ermənilərin öldürülməsi kimi məsələləri gizlədirdi. Lakin Azərbaycan Respublikasının ictimaiyyətində belə təbliğ olunub ki, Türkiyə Ermənistanla əlaqələrini yalnız Azərbaycanın xətrinə kəsib” [3].

Qeyd etmək lazımdır ki, İranla sərhədlərinin açıq olması Azərbaycan torpaqlarını işğaldan azad etmək məqsədilə Ermənistana qarşı təzyiq vasitəsi olan blokadanın effektini müəyyən qədər azaldır.

Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşdırılması prosesi. Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin yaxşılaşdırılması istiqamətində vaxtaşırı danışıqlar aparılır. 2000-ci illərin əvvəllərində iranlı mütəxəssislər həmin münasibətlərin normallaşdırılması cəhdlərini Amerikanın Rusiyanı Qafqazdan çıxarmaq istəyinin nəticəsi olaraq görürdülər. Və bildirdilər ki, ABŞ buna Ermənistanda hökumət dəyişikliyi etməklə nail olmağı düşünür, bunun üçün isə ölkədə gedən prosesləri dəyişməyi zəruri sayır. [4].

İran KİV-lərində həmçinin 2002-ci ildə Türkiyədə Ədalət və İnkişaf Partiyası hakimiyyətə gəldikdən sonra qonşu ölkələrlə bütün problemləri aradan qaldırmağa çalışdığı göstərilir [5]. Həmin illərdə xarici işlər nazirləri səviyyəsində bir sıra görüşlər təşkil edilmişdi, lakin heç bir nəticə əldə olunmamışdı.

2008-ci ilin sentyabr ayında Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşdırılması yolunda növbəti addımlar atıldı. Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti A.Gül Ermənistan Respublikasının prezidenti S.Sarqsyanın dəvətilə iki ölkə milli komandası arasında keçirilən futbol matçını izləmək üçün İrəvana səfər etdi. Və bu, “futbol diplomatiyası” adı ilə tarixə düşdü.

İran KİV-lərində bildirilir ki, Türkiyə prezidentinin Ermənistana səfərinin çox faydalı olmasına baxmayaraq, bu, iki ölkənin köhnədən qalma problemlərini həll etmək üçün kifayət etmir və bu münasibətlərdən qeyri-adi bir şey gözləmək lazım deyil. Ermənistan-Türkiyə münasibətlərində hər hansı irəliləyiş Azərbaycan rəsmilərini qəzəbləndirə bilər və Bakı-Ankara münasibətlərini zəiflədə bilər [6].

Türkiyə Ermənistan münasibətlərinin normallaşdırılması yolunda atılmış növbəti addımın məhz 2008-2009-cu illərə təsadüf etməsi haqqında iranlı mütəxəssislər bir neçə səbəb göstərirlər:

1 - 2008-ci ilin avqust ayında Rusiya ilə Gürcüstan arasında baş vermiş müharibədən sonra regionda mövcud ziddiyyətlərin, o cümlədən Ermənistanla Azərbaycan arasında Dağlıq Qarabağ vilayəti üstündə ixtilafların həllinin vacib olduğunu bildirirlər. Eyni zamanda, Türkiyə-Ermənistan və Azərbaycan-Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşdırılması cəhdlərinin bu istiqamətdə atılmış addımlar olduğu və avqust müharibəsindən sonra bu ziddiyyətlərin aradan tam qaldırılması üçün onun müzakirəsinin Türkiyə və Rusiya kimi regiona yaxın və qeyri-regional ölkələrin, o cümlədən Avropanın gündəliyində durduğunu göstərilir [7].

2 - Blokadada olan Ermənistanın avqust müharibəsindən sonra Gürcüstandan keçən və onu xarici aləmlə, o cümlədən güclü müttəfiqi Rusiya ilə bağlayan kommunikasiya yollarının (yenidən) bağlanması onun quru yolu ilə əlaqələr yaratmasına və müxtəlif sahələrdə öz ehtiyaclarını təmin etməsinə çoxlu problemlər yaratdı. Ermənistanın Poti və Batumi limanlarına çıxışının bağlanması və daşınmanın yalnız İran yolu ilə həyata keçirilməsi ölkənin sıxıntılarını artırdı [7]. Qeyd etmək lazımdır ki, İran yolu ilə mal mübadiləsi yolun uzaq olduğuna və daha baha başa gəldiyinə görə Ermənistan üçün o qədər də sərfəli deyil. Eyni zamanda, İranla sərhədlərinin açıq olması və iki ölkə arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq Ermənistanı müəyyən mənada iqtisadi blokadadan xilas etsə də mövcud vəziyyət Ermənistan iqtisadiyyatının, demək olar ki, bütünlüklə Rusiyanın inhisarına keçməsinə gətirib çıxarıb. İranlı mütəxəssislər bildirirlər ki, avqust müharibəsinin nəticələri Ermənistanı yeni marşrutlar axtarmağa vadar etdi ki, oxşar hadisələr baş verərsə risklər və hədələr mümkün qədər az olsun. Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşdırılması prosesi də Ermənistanın belə yolları araşdırdığından xəbər verir [7].

3 - Bu proseslərin ABŞ-ın təzyiqi və təsiri altında baş verdiyinə işarə edilərək göstərilir ki, Amerikada hakimiyyətə yeni hökumətin gəlməsi ilə bu ölkənin beynəlxalq arenada üstün rolə malik olduğunu göstərmək cəhdləri artmışdır. Belə ki, iranlı mütəxəssislər Obamanın Türkiyəyə səfərindən (aprel 2009) bir neçə gün sonra Türkiyə və Ermənistan razılaşmasının elan edilməsinin Amerikanın iki ölkə arasında sərhədlərin açılmasında rolu olması istəyindən asılı olduğunu bildirirlər [3]. İran KİV-ləri ABŞ-ın Türkiyəyə təzyiq etməsinin səbəblərini belə izah edir ki, Amerikanın çəkilməsi nəzərdə tutulan boru kəmərlərinin Rusiyadan və İrandan aralı keçməsinə istəyir və həmin yolların Ermənistandan keçməsi ilə marşrutu daha yaxın etmək olar [2].

2009-cu il (aprel ayında) iki ölkə xarici işlər nazirlərinin görüşündə münasibətləri normallaşdırmaq üçün hər iki ölkənin 1921-ci il "Qars müqaviləsi"nin qərarlarını qəbul etdiyini göstərən, erməni soyqırımını məsələsini araşdırmaq məqsədilə mütəxəssislərdən ibarət komissiya təşkil edilməsini, sərhədlərin açılması, eyni zamanda ticarət mübadiləsinə dair sənəd imzalanacağını və "Yol xəritəsi" çərçivəsində qəbul edilmiş sənədlərin hər iki ölkə parlamenti tərəfindən ratifikasiyasını nəzərdə tutan 5 maddədən ibarət "Yol xəritəsi"nin razılaşdırıldığı bəyan edildi [8].

"Yol xəritəsi"nin ardınca iki ölkə arasında münasibətlərin normallaşdırılması məqsədilə 2009-cu ilin oktyabr ayında iki ölkə arasında iki protokol imzalandı. İranlı mütəxəssislər daha əvvəl qeyd etdiyimiz fikrə zidd olaraq indi bildiridilər ki, Türkiyə Ermənistanla sərhədlərini Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanı dəstəklədiyini göstərmək üçün bağlamışdı. Lakin münaqişəyə dair danışıqlarda münasib şəraitin olmamasına baxmayaraq, 2009-cu il oktyabr ayının 10-da İsveçrənin Surix şəhərində Ermənistanla "Diplomatik əlaqələrin yaradılması" və "İkitərəfli əlaqələrin genişləndirilməsi"yə dair iki protokol imzalandı [9].

İranlı mütəxəssislər göstərirlər ki, Ermənistan-Türkiyə münasibətlərinin normallaşması məsələsinin əsas mahiyyəti odur ki, hər iki rəhbər öz ölkəsinin milli mənafeyini təmin etmək üçün bu

yeni addımı atıblar. Və Türkiyə-Ermənistan arasında diplomatik əlaqələrin başlanması məsələsi hər iki tərəfin istəyindən və iradəsindən asılıdır. Şübhəsiz, bu işin ssenaristləri və səhnəarxası oyunçuları regionda mənafeyi olan ölkələrdir. Qafqazda əsas rəqabət bir tərəfdən Rusiya, digər tərəfdən Amerika, Avropa və onların müttəfiqləri arasındadır. Hər iki ölkənin rəhbəri də bu məsələni həmin rəqiblərin siyasi oyunları çərçivəsində nəzərdən keçirməlidirlər [10]. Eyni zamanda qeyd edilir ki, Türkiyə prezidentinin Ermənistana səfərindən sonra hər iki ölkənin hərtərəfli əlaqələri bərpa etmək üçün qərarlarından görünür ki, bu əlamətlər iki ölkənin ali rütbəli şəxslərinin görüşündən və "Yol xəritəsi" adlanan beş maddədən ibarət Türkiyə və Ermənistan razılaşmasından sonra güclənmişdir [3].

Lakin "Yol xəritəsi" nin icrası bir sıra maneələrlə rastlaşdı. Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşmasına mane olan səbəbləri araşdıran iranlı mütəxəssislər qeyd edirlər: Həqiqət odur ki, hər iki ölkə münasibətlərinin normallaşması prosesini dayandırmaq, yaxud ləngitmək üçün bəhanə axtarırdılar [9]. Eyni zamanda, iranlı mütəxəssislər "Yol xəritəsi"nin həyata keçirilməsi qarşısında əsas maneələrin və qarşıdurmaların aşağıdakılardan ibarət olduğunu göstəririlər:

1-İki ölkə ictimaiyyətinin məsələni qəbul etməyə hazır deyillər:

- "Bir millət, iki dövlət" olan və Ermənistanı özlərinin ümumi düşməni elan etmiş Türkiyə və Azərbaycanda yaşayan əhalinin fikrini dəyişib bu istiqamətə yönəltmək asan məsələ və qısa müddətli bir proses deyil. Hər iki ölkə əhalisinin bu məsələyə münasibəti mənfidir və etiraz edirlər [10];

İranlı mütəxəssislər göstəriridilər ki, türklər Azərbaycan Respublikasının əhalisinin tənqidlərini azaltmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikası, Ermənistan və Türkiyə arasında Dağlıq Qarabağa dair üçtərəfli görüş keçirməklə Ermənistanla sərhədlərin açılması məsələsini, işğal altında olan 7 rayondan 5-nin azad edilməsi ilə eyni vaxta salmağa çalışırdılar. Beləliklə həm Ermənistanla münasibətlərin bərpasına yönəlmiş ictimai fikri yayındırmaq, həm də Ankaranın Ermənistanla münasibətləri normallaşdırmaq cəhdlərinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Azərbaycanın xeyrinə olduğunu təqlid etmək istəyirdilər. Lakin Ermənistan müxalifəti və Rusiya tərəfinin dəstəyi olmadığı üçün bu ssenari baş tutmadı [9].

- Türkiyədə millətpərəstlər və Ərdoğan hökumətinə müxalif olanlar da bunun əleyhinə idilər [10]. Və ən mühümü odur ki, müxalif partiyalar hökuməti zəiflətmək üçün bu məsələdən bəhrələnməyə çalışırdılar [9].

- Azərbaycan Respublikasında isə nəinki əhali və müxalifət partiyaları, həmçinin dövlət rəsmiləri və hakim partiya bu məsələni yaxşı qarşılamadı [10]. Və Azərbaycan deyir, nə qədər ki, Qarabağ məsələsi həll edilməyib, Türkiyə-Ermənistan münasibətləri normallaşa bilməz [2]. İranın "Səhər" telekanalına bu məsələ ilə bağlı müsahibə verən Fərdad Əfzəli Təbrizi adlı siyasi ekspert Bakının Türkiyə-Ermənistan məsələsində aldadıldığını və rəsmi Bakının bu yaxınlaşma barədə kifayət qədər məlumatlandırılmamasının hiss olunduğunu bildirib. O, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Türkiyə-Ermənistan yaxınlaşması barəsində bəyanatını rəsmi Bakının çarəsizliyinin göstəricisi adlandırır [11].

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın bu reaksiyasının təzyiq etmək olduğunu yazan İran KİV-ləri bildirirlər ki: "Türkiyə ilə münasibətlərini qoruyub-saxlamaq Azərbaycanın mənafeyinin bir hissəsidir. Və bu məsələyə məntiqlə yanaşsaq, Azərbaycan öz narazılığını yalnız sözdə bildirə bilər, əməldə heç bir iş görə bilməz" [2].

2- Bundan başqa, erməni diasporası və müxalifəti Ermənistanın bu addımını dəstəkləməirdi. [9]. Qarabağlı ermənilər və "Daşnaksyütun" partiyası Türkiyənin erməni "soyqırımı" məsələsini qəbul etmədən Ankara və İrəvan münasibətlərinin normallaşmasının əleyhinə olduqlarını bildirdilər [10];

Müxalifət dövləti iki protokolu, həmçinin beş maddədən ibarət Bəyannaməni imzalamaqla, o cümlədən tarixi məsələləri və sənədləri yoxlamaq üçün komissiya təşkil etməklə 1915-ci ildə ermənilərin öldürülməsi məsələsini tədqiqat obyektinə çevirməkdə günahlandırıldı [9]. Ermənistan müxalifətinin fəallaşdığı bir vaxtda İrəvan hökuməti narahat idi ki, müxalifət S.Sarqsyanı erməni millətinə xəyanətdə ittiham edərək 24 aprel mərasimindən dövlət əleyhinə qarışıqlıq təşkil etmək üçün istifadə edər [9].

3-Azərbaycanın Rusiya ilə yaxınlaşma təhlükəsi:

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ problemi həll edilmədən Türkiyə-Ermənistan əlaqələrinin normallaşmasına narazılığı Bakının Rusiya ilə yaxınlığına səbəb ola bilər. Və Qərbin Qafqazda strateji proqramları (onlardan biri Azərbaycanı öz müttəfiqinə çevirməkdir) maneələr və problemlərlə üzləşə bilər. Və Türkiyə, Ermənistan və İsveçrə Ankara-İrəvan münasibətlərinin normallaşmasına dair razılaşmanı elan etdikləri vaxt, Bakı sakit şəkildə olsa da Türkiyəyə və Qərbə mesaj göndərmək məqsədilə Moskvaya tərəf bir addım atdı və həmin əsnada Azərbaycan Respublikası və Rusiya arasında çox məşhur NABUCCO qaz kəməmindən uzaq olan qaz haqqında ikitərəfli razılaşma imzalandı. Qərb heç cür Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşması müqabilində Azərbaycan Respublikasını əldən verməyə hazır deyil. Və sonda elə bir balanslaşdırma proqramı hazırlayıb həyata keçirilməlidir ki, İrəvan-Türkiyə "Yol xəritəsi" Bakının razılığı ilə həyata keçirilə bilsin və onun Rusiyaya tərəf dönməsinə səbəb olmasın;

4-Türkiyənin Baş nazirinin "yol xəritəsi"nin icrası üçün şərti [10]:

R.Ərdoğan bir neçə dəfə hiddətlə elan edib ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həll edilmədən və Azərbaycan torpaqları Ermənistan işğalından azad edilmədən, ölkəsi Ermənistanla sərhədlərini açmayacaq. Baş nazir 2009-cu ilin may ayında Bakıya səfəri zamanı Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevlə görüşündən sonra bir daha elan etmişdi ki, Türkiyə sərhədlərini İrəvanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi səbəbindən bağladığı üçün sərhədlərin açılması da həmin səbəbin, yəni işğalın aradan qaldırılması ilə baş verməlidir [10].

Türkiyənin baş naziri R.Ərdoğanın addımı onun bu məsələdə özünün uzaqgörənliyini və zirəkliyini göstərməsi kimi qiymətləndirilir və göstərilir: R. Ərdoğan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə iddia edənlərə və əl qoyanlara (Minsk qrupuna-Amerika, Avropa və Rusiyaya) pas ötürərək istədi ki, həm Azərbaycan Respublikasını Türkiyədən uzaqlaşdırmasın, həm ölkəsinin İrəvanla münasibətlərinin normallaşdırılması məsələsində Qərbin təzyiqlərindən və tövsiyələrindən kənar qalsın və onların tələblərinə mənfi cavab verməsin; [10].

İran KİV-ləri və iranlı mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Ermənistan və Türkiyə arasında münasibətlərin bərpası haqqında danışıqlarla bağlı əsas mövzu Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir [3]. Lakin Ermənistanın Türkiyə ilə münasibətlərini normallaşdırmaq məqsədlərindən biri Bakının Dağlıq Qarabağ münaqişəsində mövqeyini zəiflətmək olmuşdur. Buna görə də Ermənistanın israrı ilə imzalanmış protokollara Dağlıq Qarabağın adı salınmayıb [9].

İran KİV-lərində göstərilir ki, erməni rəsmiləri, o cümlədən Ermənistan prezidenti S.Sarqsyan Türkiyə ilə müzakirələrdə sərhədlərin açılması üçün ciddi cəhd göstərdi, lakin bir neçə müzakirənin ardınca Türkiyə tərəfinin sərhədlərin açılması məsələsini Ermənistan və Azərbaycan arasında baş verən münaqişədən asılı etməsi ilə heç bir dəyişiklik baş vermədi [7]. İranlı mütəxəssislər bu fikirdədirlər ki, Türkiyə və Ermənistan arasında razılaşdırılmış "yol xəritəsi"nin icrasını Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllindən və Azərbaycan Respublikasının işğal altında olan ərazilərinin azad edilməsindən asılı etmək onun gələcəyini qeyri-müəyyən edir. Çünki irəli sürülmüş bu şərtin qısa müddətə və rahatlıqla yerinə yetirilməsinin mümkünlüyü inandırıcı deyil [10].

Görülən tədbirlərə baxmayaraq mövcud təzyiqlər nəticəsində Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşması prosesi yarımçıq qaldı. Və münasibətlərin normallaşdırılması prosesindən geri çəkilməyəcəyini deyən S.Sarqsyan hökuməti bu prosesi dayandırmağa məcbur oldu [9].

Ermənistanın Konstitusiyaya məhkəməsi hər iki protokolu (12 yanvar 2010 tarixdə) rəsmən tanıdı, lakin Türkiyə bu protokolları Parlamentdə təsdiq etməkdən çəkindi. [9]. Həmin il aprel ayının 24-də qondarma soyqırımın 95 illiyinə həsr olunmuş mərasimdə Ermənistanın üç hakim partiyası bəyanat yayaraq elan etdi ki, Türkiyə parlamentində münasib vaxtda protokollar təsdiq edilmədiyi üçün onların icrası prosesini dayandırmağı zəruri bilirlər. Bəyanatda qəti olaraq bildirildi ki, Türkiyə protokolları təsdiqləmə prosesini heç bir şərtsiz davam etdirməyə hazır olanadək bu məsələ Ermənistan parlamentinin gündəliyindən çıxarılır [9]. İranlı mütəxəssislər bildirirlər ki, Ermənistan tərəfi prosesi ləğv etmədiyini, yalnız müvəqqəti olaraq dayandırdığını təkid etsə də həqiqət odur ki, bu prosesə ciddi zərbə dəyib [9].

İranlı mütəxəssislər Ermənistanın bu qərarının ABŞ prezidenti B.Obamanın S.Sarqsyana ilə Vaşinqtonda (aprel 2010) görüşündən iki həftə sonra baş verdiyini qeyd edərək bildirirlər: “Belə bir fikir var ki, Ermənistan öz qərarını Amerika ilə uyğunlaşdıraraq Türkiyəni təzyiq altında qoymaq üçün vermişdir” [9]. Eyni zamanda, bu fikir şərh edilərək bildirilir ki, Ermənistanın bu qərarı Amerikanın tənqidinə tuş gəlmədi və görünür Amerika və Avropa İttifaqı Türkiyəni Ermənistanla münasibətləri qeydsiz-şertsiz normallaşdırmağa vadar etmək üçün müştərək ssenariyə malikdirlər [9]. İran KİV-ləri göstərir ki, ermənistanlı siyasətçilərin əqidəsinə görə avqust müharibəsindən sonra yaranmış şərait və Türkiyənin münasibətləri normallaşdırmaq təşəbbüsü Ermənistanın öz xarici siyasətini yaxşılaşdırması üçün əlverişli fürsət olduğundan, proseslərin gedişi isə S.Sarqsyanın bu sahədə uğursuzluğundan xəbər verir [7].

Ermənistanın bu addımlarını tənqid etməsinə baxmayaraq, Türkiyənin özü də protokolları parlamentdə təsdiq etməkdə problemlərlə üzləşib [9].

Ermənistanın Konstitusiyaya məhkəməsi protokolların təsdiq edilməsinin 1915-ci il məsələsinə göz yummaq mənasında olmadığını bildirməsi isə, faktiki olaraq, Türkiyənin münasibətləri normallaşdırmaqla bu mövzunun aradan qalxacağı və iki ölkə arasında sərhədlərin Ermənistan tərəfindən tanınacağı ümidini də yox etdi [9].

Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşacağı halda baş verəcək dəyişikliklərin region ölkələrinə təsiri haqqda mülahizələr. Qeyd etmək lazımdır ki, iranlı mütəxəssislər Türkiyə və Ermənistan münasibətlərinin rəsmən bərpasının regionda baş verənlərə, xüsusilə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə, Qafqaza və ətraf ölkələr arasında münasibətlərə hərtərəfli təsir edəcəyinə əmindirlər [3] Və İİR KİV-lərində Türkiyə-Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşacağı halda dəyişikliklərin region ölkələrinə təsiri haqqında bir sıra mülahizələrə rast gəlinirdi.

- Onlardan biri belədir ki, Ankara və İrəvan arasında münasibətlərin normallaşacağı halda Türkiyənin Qafqazda mövqeyi İran və Rusiya ilə nisbətdə daha yaxşı olacaq [2];

- Türkiyə Ermənistan münasibətlərinin normallaşmasının İrana təsiri də müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən təhlil edilirdi. Məsələyə bədbin nöqtəyi-nəzərdən baxdıqda, mümkündür ki, Türkiyə Ermənistan münasibətləri normallaşdıqdan sonra Ermənistan İranla əlaqələrini əvvəlkinə nisbətən azaldar. Optimist nöqtəyi-nəzərdən, Ermənistan-İran əlaqələri uzunmüddətli əlaqələrdir və hər iki ölkənin bir-birinə ehtiyacı var. Ermənilər də bilirlər ki, Türkiyə ilə münasibətləri normallaşsa belə, İrana ehtiyacları olacaq və münasibətlərin normallaşması İrana təsir etməyəcək. Ermənistanın rahatlıqla həm Türkiyə, həm də İranla yaxşı münasibətləri ola bilər. İran və Ermənistan bir-biri üçün çox əhəmiyyətli ölkələrdir və bu əhəmiyyətin Ermənistan-Türkiyə münasibətlərinin normallaşmasının təsiri altında olması həqiqətə uyğun deyil [2].

- Başqa bir mülahizəyə görə, Türkiyə-Ermənistan əlaqələrinin və münasibətlərinin normallaşması Azərbaycan Respublikasının düşüncə, mədəni və təbliğat fəzasında İranın xeyrinə olan münasib bir fürsət yaradacaq, ölkədə İİR əleyhinə yaranmış mənfi fikirləri aradan qaldırılacaq ki, bu da öz növbəsində faydalı və mühümdür [10].

İranlı mütəxəssislər hər iki ölkənin, xüsusilə də Ermənistanın bu prosesi dayandırarkən regionda təsir gücünə malik ölkələrin mövqeyini nəzərə almadığını qeyd edərək bildirirlər ki, onlar regional balansda olan natarazlığı aradan qaldırmaq imkanına malik idilər [9].

Nəticə. İranda bir tərəfdən Türkiyə ilə Ermənistan arasında münasibətlərin Türkiyə-Azərbaycan strateji münasibətlərinin və Dağlıq Qarabağ məsələsinin təsiri altında təzyiqlərə məruz qaldığı, digər tərəfdən Türkiyənin Azərbaycanı himayə etmək pərdəsi arxasında Ermənistanın çoxdankı ərazi iddialarının və ermənilərin öldürülməsi kimi məsələlərin gizləndiyi fikrindədirlər. Məqalədə göstərilənlərə nəzər saldıqda görürük ki, iki ölkə arasında münasibətlərin normallaşdırılması ideyasının kənarında yarandığına əmin olan iranlı mütəxəssislər, hər halda bu prosesin əleyhinə deyildilər və həmin proseslərin region üçün faydalı olacağını düşünürlər. İranda, həmçinin, Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşması ilə Azərbaycanda İİR əleyhinə mənfi fikirlərin aradan qalxacağına və İrana qarşı onun mövqeyində yaxşılığa doğru dəyişikliklərin baş verəcəyinə ümid edirdilər.

Sonda onu da qeyd etmək lazımdır ki, İranda Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşmasını o qədər də real saymırlar və yekun fikir belədir ki: "Ermənilərin və türklərin bir-birinə qarşı mənfi və bədbin tarixi yaddaşları o qədər dərin kök atıb ki, hətta razılaşıdırılmış "Yol xəritəsi"nin həyata keçirilməsi belə, hətta uzun müddət keçməsinə və bu iki ölkə arasında rəsmi və diplomatik əlaqələrə baxmayaraq, dost ölkələrə çevrilə bilməzlər. Əgər bir gün İrəvan və Türkiyə öz münasibətlərini normallaşdırmağa müvəffəq olsalar belə, bu bəzilərinin təsəvvür etdiyi kimi, Bakı-Ankara münasibətlərini korlamayacaq" [10].

İranlı mütəxəssisləri daha bir məsələ düşündürür: "Türkiyənin Ermənistanla öz əlaqələrini bərpa etmək cəhdləri bu sualı meydana çıxarır ki, həmişə İrəvan Ermənistanla diplomatik əlaqələrə malik olması səbəbindən onu dəstəkləməkdə və Dağlıq Qarabağ məsələsində etinasızlıqda ittiham edən Azərbaycan Respublikasının millətpərəst qrupları, görəsən, Türkiyənin Ermənistanla münasibət qurmaq söylərinə də eyni cür baxmalıdırlar, yoxsa Türkiyə bu qaydadan istisnadır" [3]?

ƏDƏBİYYAT:

1. Ruintən S.F. Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində (XX əsrin 90-cı illəri). Bakı: "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2005. – 236s.
2. رولبط ايران و ارمنستان، رابطه دوجانبه ای است (18 فروردین 1389)
[<http://irdiplomacy.ir/index.php?Lang=fa&Page=26&DWritingId=176&Action=DWritingBodyView>]
3. حسن گلی. تحولات پیرامون مناقشه قره باغ و جایگاه ایران.
[<http://www.arannews.ir/ViewDetail/?ID=11639&Type=336&lang=fa>]
4. احمد کاظمی. نقش امریکا در رویکردهای کشورهای منطقه قفقاز.
5. توافق ترکیه و ارمنستان برای عادی سازی روابط (۰۳ اردیبهشت ۱۳۸۸)
[<http://alef.ir/1388/content/view/44385/85>]
6. ارمنستان سرگردان. "روزنامه جوان". [www.javandaily.com]
7. ارمنستان و درسهای جنگ اوت. [http://article.oxinads.com/articles.php?id=413296]
8. عقیقه عابدی. سیاست های قفقازی ترکیه (1991-2009) // سیاست و امنیت در قفقاز. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، 1389. ص. 177-209
9. احمد کاظمی. توقف قطار عادی سازی آنکارا – ایروان در ایستگاه قفقاز (۲۰ اردیبهشت ۱۳۸۹). [http://strategicreview.org/?p=14119]
10. سیدرضا میرمحمدی. نقشه راه آنکارا - ایروان، معادله جدید قفقاز.
[http://www.caucasusstudies.net/far/gozresh.asp?cn=24]
11. Təbrizli ekspert: rəsmi Bakı Türkiyə-Ermənistan məsələsində aldadılıb (05 September 2009)
[http://azeritv.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=445&Itemid=110]
12. Ruintən K. Ermənistanda baş verən ictimai-siyasi proseslər iranli mütəxəssislərin gözü ilə və İran KİV-lərində // Tarix və onun problemləri, Bakı 2011, №1. (s.131-137)

РУИНТАН КЯМАЛЯ

Бакинский славянский университет

E-mail: k.ruintan@rambler.ru

ОТНОШЕНИЕ ИРАНА К ПРОЦЕССУ НОРМАЛИЗАЦИИ ТУРЕЦКО-АРМЯНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Из-за территориальных притязаний и агрессии Армении против Азербайджана в 1993 году Турция закрыла свои границы с Арменией. В Иране существует мнение, что Турция закрыла свои границы из-за давних территориальных притязаний Армении к Турции и так называемого геноцида армян. Но в обществе Азербайджана было пропагандировано, якобы Турция прекратила свои отношения с Арменией только ради Азербайджана.

В Иране уверены, что идея нормализации турецко-армянских отношений зародилась за пределами этих двух государств. Но, несмотря на это Иран не против нормализации этих отношений, и надеялся, что эти процессы будут способствовать улучшению обстоятельств в регионе.

RUINTAN KAMALA

Baku Slavic University

E-mail: k.ruintan@rambler.ru

IRANIAN POSITION IN NORMALIZATION PROCES OF TURKEY-ARMENIAN RELATIONSHIP

Due to territorial pretension of Armenia and its aggression, in 1993 Turkey closed its borders with Armenia. The Iranian society is of the opinion that the real purpose of protectionism policy of Turkey concerning to Azerbaijan halted with territorial pretension and so called Armenian genocide project of Armenia. But Azerbaijan society has propagated that Turkey braked relationship with Armenia because of Azerbaijan.

In Iran thinking about that the idea of normalization Turkey-Armenian relationship created out of this region. In any case Iran sure that all of this poses will be promoted situation in the region.

Rəyçilər: s.e.n.Z.V.Səmədli, t.e.d., M.C.Qasımlı

BSU-nun "Ölkəşünaslıq" ETL-nin 15 mart 2011-ci il tarixli iclasının (protokol №6) qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür.